

ROLUL COMUNITĂȚII DE AVERE ÎN DEZVOLTAREA ORAȘULUI CARANSEBEȘ

Legea din 8 iunie 1871, asupra „dispozițiilor de răspundere a drepturilor de servitute ale locuitorilor grăniceri la lemne, pășune și produse forestiere din pădurile statului de pe teritoriul confiniului militar“ menținută și codificată prin Legea XXX/1873 o parte din teritoriul fostei granițe militare este încorporat Ungariei.

Pe de altă parte prin răscumpărarea de către stat a drepturilor de servitute, comunele grănicerești, și în cadrul acestora familiile de grăniceri, au primit în deplină proprietate jumătate din cadrul domeniului forestier și alpin, asupra căruia își exercitau drepturile de servitute. Cealaltă jumătate a rămas în proprietatea statului degravată de orice fel de sarcini¹.

Modul și măsura folosirii părții ce a revenit Comunității regimentare precum și sub împărțirea ei pe comunele respective, și în cadrul acestora între familiile îndreptățite, urma să fie stabilite de către Comunitatea regimentară, prin intermediul „reprezentanței regimentare“ în colaborare și de comun acord cu autoritățile administrative.

În ședința sa din 28 martie 1873, reprezentanța regimentului 13 și-a ales drept președinte pe generalul Traian Doda. Timp de 6 ani (1873—1879) acesta va activa ca președinte al „reprezentanței regimentare“ în comisia mixtă pentru o împărțire dreaptă a teritoriului confinar între statul maghiar și Comunitatea regimentară².

Prin prevederile Legii din 8 iunie 1871, averea Comunității regimentare trebuia împărțită între comunele respective. Excepție de la această regulă făceau numai pădurile, care se împărțeau mai întâi între stat și Comunitatea regimentară și doar apoi pe comune. Este demn de remarcat în acest sens că „reprezentanța regimentară nr. 13“ n-a uzat de dreptul de a-și împărți averea pe comune. Ea a continuat s-o administreze prin diviziune până în momentul înființării Comunității de avere, când a trecut-o asupra acesteia.

După terminarea lucrărilor de segregare întreprinse de comisia mixtă locală (1879)³, Comunității regimentare nr. 13 i-a fost atribuit în deplină proprietate un domeniu forestier cu o întindere de 145.673,

¹ Dr. A. Marchescu, *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de Avere (Considerații istorice și juridice)*, Caransebeș, 1941, p. 6, 308 și urm.

² *Ibidem*, p. 312 și urm.; V. Goian, A. Magda, în *StComC-Istorie*, 1979, p. 381.

³ Cei patru delegații ai reprezentanței regimentare în cadrul comisiei mixte locale de partajare au fost desemnați prin adunarea reprezentanței de la Mehadea (1774) în persoana lui Ioan Popovici, Ștefan Dancia, Ilie Curescu și Dumitru Domășneanu.

27 ha pășune, 877,23 ha teren neproductiv și 17.653,56 ha goluri de munte⁴.

Conștienți de valoarea fondului forestier pe care l-au luat în primire, de foloasele pe care le asigură administrarea în comun a averii, membrii reprezentanței regimentare, care administrau în continuare averea comună a foștilor grăniceri, au hotărât la indemnul lui Traian Doda să constituie în anul 1879 „Comunitatea de avere a fostului regiment româno-bănățean nr. 13 din Caransebeș” ca avere particulară a familiilor grănicerești în stare de indiviziune⁵.

La 18 aprilie 1879, adunarea regimentară a votat primele statute ale Comunității de avere, aprobate de Ministerul Afacerilor Interne ale regatului ungar la 24 august 1879. Pe baza acestora, s-a trecut apoi la alegerea reprezentanților care s-au întrunit în prima lor adunare generală pe data de 19 decembrie 1879. Cu acest prilej Traian Doda a fost ales în calitate de președinte al Comunității. Drept urmare începând cu anul 1880, aceasta și-a început în mod efectiv activitatea⁶.

În cadrul dispozițiilor generale de organizare cuprinse în statutul Comunității, era specificat în primul rînd faptul că, comunele și familiile de grăniceri împădurite conform regulamentului silvic din anul 1860, constituie din bunurile primite în baza Legii din 8 iunie 1871 o Comunitate de avere, respectiv o societate de bunuri proprii și independentă, care le reprezintă pe ele și averea lor. Membrii acesteia erau locuitorii dintr-un număr de 94 de comune existente pe teritoriul fostului regiment româno-bănățean nr. 13⁷ iar sediul său permanent era stabilit în orașul Caransebeș. Dreptul de proprietate, posesiune și administrare a averii sale erau impuse dispozițiilor cuprinse în codul civil general austriac. Pădurile erau însă supuse ordinului silvic și, drept urmare li se aplica legea silvică sub supravegherea statului.

Direct, prin recoltarea produselor principale, secundare, și a accesoriilor din cadrul amenajărilor existente în fiecare comună împădurită și destinate exclusiv acestui scop, precum și în mod indirect, Comunitatea de avere utilizînd excedentele anuale ale gospodăriilor sale pentru scopuri economice și culturale, în interesul coproprietarilor⁸.

Încă de la începuturile organizării sale, Comunitatea de avere a acordat — prin însăși statutele de funcționare — un loc principal acțiun-

⁴ *Date de orientare asupra Comunității de avere a fostului regiment româno-bănățean Nr. 13 din Caransebeș*, Caransebeș, 1924, p. 7.

⁵ *Ibidem*, p. 6—7; A. Marchescu, *op. cit.*, p. 329.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Acestea erau: Armeniș, Bănia, Bîrzava, Bogîltin, Bolvașnița, Borlova, Borlovenii Noi, Borlovenii Vechi, Bozoviciu, Brebu Nou, Buchin, Bucosnița, Cănicea, Caransebeș, Caransebeșul Nou, Cîrpa, Cicleni, Cireșa, Ciuta, Coramnic, Cornea, Cornereva, Crișma, Crușovăț, Cuptoare, Dalboșet, Dalcii, Domașnea, Dubova, Eibenthal, Eșelinița, Feneș, Gărina, Gîrbovăț, Glimboca, Globu Craiovei, Globu Rău, Goleț, Iablanița, Iaz, Ilova, Jupalnic, Lăpușnicu Lăpușnicel, Lindenfeld, Lunca-șița, Mal, Marga, Mărul, Mehădia, Mehădia Mocerii, Obreja, Ogradena Nouă, Ogradena Veche, Ohaba Bistra, Orșova, Pătaș, Pîrvova, Pecinișca, Petnic, Petrosnița, Plavișevita, Plugova, Poiana, Prigor, Prilipăț, Prisian, Putna, Ravensca, Rudăria, Ruiești, Rusca, Sadova Nouă, Sadova Veche, Slatina Timiș, Șopotul Vechi, Șopotul Nou, Șumița, Teregovă, Tisovița, Topleț, Tufări, Turnul, Valea Bolvașnița, Valea Mare, Vălișoara, Var, Vîrciorova, Verendin, Voislova, Zăvoi, Zernești și Zlagna.

⁸ Vezi nota 4, p 7 și urm.; A. Marchescu, *op. cit.*, p. 330—345.

nilor de natură economică și culturală pe care intenționează să le îndeplinească în raza teritorială a fostului regiment confiniar româno-bănățean nr. 13.

Printre localitățile situate în regiunea graniței bănățene care au profitat în cel mai înalt grad de binefacerele emulației economice și culturale create, încă de la începuturile organizării, prin înființarea acestei organizații se numără și orașul Caransebeș. Stabilirea succesivă în această localitate a reședinței regimentului confiniar româno-bănățean, după desființarea acestuia, a sediului central al Comunității de avere a contribuit atât la dezvoltarea edilitară a orașului cât și la creșterea importanței sale economice și culturale.

Încă din perioada în care aici se afla reședința regimentului confiniar româno-bănățean zestrea edilitară a orașului s-a îmbogățit cu două construcții importante respectiv localurile școlii militare și spitalul militar.

Localul școlii militare din Caransebeș a fost construit în comun de autoritatea erarială și o bună parte din comunele grănicerești. Ținând cont de faptul că fiecare dintre acestea au suportat câte jumătate din cheltuielile de construcție ele au devenit coproprietare în părți egale asupra clădirilor, spitalul militar a fost construit însă în exclusivitate de către grăniceri.

În momentul desființării regimentului grăniceresc nr. 13 s-a pus și problema atribuirii acestor clădiri, întrucât autoritatea erarială avea nevoie de un local, propriu pentru spital, în timp ce reprezentanța regimentală revendică pentru sine acest local, avînd dorința de a înființa o școală în orașul Caransebeș. În cele din urmă s-a ajuns la realizarea unei tranzacții prin care reprezentanța regimentală renunță în favoarea autorității erariale la dreptul ei asupra spitalului, primind în schimb drepturile de proprietate exclusivă asupra școlii militare și a internatului din jurul ei, împreună cu încă două alte edificii din Caransebeș. În acest fel Comunitatea regimentară a devenit de la început proprietatea a trei edificii din acest oraș, la care s-a adăugat și Biblioteca ofițerilor, formată din donațiile corpului ofițeresc din toate comunele.

Trecerea acestor clădiri, a Bibliotecii ofițerilor, precum și a altor fonduri de la Comunitatea regimentară la Comunitatea de avere a avut de întâmpinat însă mari greutăți, deoarece autoritățile ungare n-au consimțit de la început la acest transfer. Totuși în urma stăruințelor deosebite ale generalului Traian Doda, s-a reușit ca și aceste bunuri să fie integrate în patrimoniul Comunității de avere⁹. Activitatea organizației comunitare în acest domeniu nu s-a limitat însă la deținerea în proprietate a edificiilor mai sus amintite. Astfel averea Comunității a reușit să devină în scurt timp un suport material care a făcut posibilă înfăptuirea în Caransebeș a unor remarcabile realizări de natură cultural-economică. Dintre acestea amintim în primul rînd monumentala clădire a liceului (la care Comunitatea de avere a contribuit cu peste 500.000 coroane de aur), construirea internatului etc¹⁰.

În același timp este vrednică de remarcat, construirea în anul 1901, a Palatului funcționarilor comunității din Caransebeș, una dintre cele

⁹ Dr. A. Marchescu, *op. cit.*, p. 321—322.

¹⁰ V. Goian, A. Magda, *op. cit.*, p. 381.

mai elegante și impunătoare construcții din oraș¹¹. În legătură cu acest edificiu este interesant de remarcat că, în ședința din iulie 1923, unul dintre membrii Comitetului comunității propune ca inscripția comemorativă existentă pe această clădire să fie înlocuită cu una în limba română, care să conțină data inaugurării sale, numele președintelui și ai membrilor în Comitetul comunității la acel moment.

Comunitatea de avere s-a preocupat de asemenea, în mod aproape permanent de efectuarea unor lucrări de reparare sau adaptare a unui număr de alte clădiri din Caransebeș. Astfel la propunerea Oficiului de Economie, Comitetul comunității aprobă repararea la: casele din curtea palatului și edificiul pentru birouri în valoare de 11000 lei¹². În același timp pentru acordarea vîptului (hranei) și educației elevilor externi: Comitetul autorizează Oficiul de Economie să efectueze o serie de lucrări de adaptare la internatul Comunității în valoare de 30.000 lei¹³.

În virtutea unei prevederi cuprinse în regulamentul privitor la exercitarea drepturilor grănicerești, Comunitatea de avere acordă material lemnos de construcție cu taxe reduse multora dintre locuitorii graniței care intenționează să-și ridice locuința în orașul Caransebeș¹⁴.

Adesea încăperile vacante existente în cadrul edificiilor pe care le deținea în orașul Caransebeș au fost închiriate unor persoane particulare¹⁵, sau chiar unor instituții de mai mică amploare care nu-și aveau un sediu propriu¹⁶. Un exemplu al preocupării Comunității de avere pentru dezvoltarea generală a gradului de civilizație a locuitorilor orașului Caransebeș îl constituie răspunsul afirmativ al Comitetului comunității la apelul pe care i l-a lansat primăria acestui oraș de a participa cu suma de 5.000 lei la procurarea unei mașini pentru uzina electrică din localitate¹⁷.

Deosebit de important este însă rolul pe care l-a deținut Comunitatea de avere în dezvoltarea economică a orașului Caransebeș.

Este drept că ținînd seama de specificul organizării sale, Comunitatea nu a deținut niciodată întreprinderii industriale sau de altă natură. Aceasta, nici chiar atunci cînd după o perioadă de arendare a exploatării pădurilor pe care le dețineau alte firme — a trecut mai ales după primul război mondial — la încercarea de extindere a exploatării acestora în regie proprie. Cu toate acestea, existența și activitatea Comunității de avere au constituit o bază reală pentru buna funcționare a unor întreprinderi industriale care nu aparțineau comunității, au impulsionat dezvoltarea producției meșteșugărești prin participarea financiară la o serie de întreprinderi pe acțiuni sau credite bancare, a contribuit la întărirea poziției economice a acestora.

¹¹ A Marchescu, *op. cit.*, p. 389.

¹² FAS Caransebeș, fond *Comunitatea de avere*, dos. 40/1923, Procesul verbal al ședinței Comitetului Comunității din 24 mai 1923, pct. 125.

¹³ *Ibidem*, dos. 40/1923, Procesul verbal al ședinței Comitetului Comunității din 20 septembrie 1923, pct. 224.

¹⁴ *Ibidem*, dos. 5—6/D 1, 7, 14, 72.

¹⁵ *Ibidem*, dos. 5—12/D 1935, Deciziunea nr. 258/c/1935.

¹⁶ *Ibidem*, dos. 40/1923, Procesul verbal al ședinței Comitetului Comunității din 23 martie 1923, pct. 54.

¹⁷ *Ibidem*, dos. 40/1923, Procesul Verbal al ședinței Comitetului Comunității din 26 octombrie 1923, pct. 251.

Pentru sprijinirea formării tinerelor cadre meșteșugărești, Comunitatea de avere a întreținut, în anii dinaintea primului război mondial, o școală de rotire și unelte agricole în Caransebeș¹⁸.

Totodată ea va facilita așezarea pe teritoriul orașului Caransebeș a unor mici întreprinderi particulare, cum este cazul unui oarecare Wolfgang Zettel care își cere teritoriu pentru a-și face ferăstrău și căruia Comunitatea de avere îi va arenda un teren la un preț destul de modest¹⁹. De asemenea în anul 1927, la cererea corporațiilor meseriașilor din Caransebeș, prin care aceștia solicită un ajutor pentru acoperirea cheltuielilor avute cu cumpărarea unui imobil pe seama Căminului Meseriașilor, Consiliul de administrație al Comunității de avere aprobă pe seama Corporațiunii Meseriașilor o cantitate de lemn în picioare în valoare de lei 20.000, cu dreptul de a fi valorificate în vederea scopului invocat²⁰.

Relațiile strânse de afaceri existente între Comunitatea de avere și Societatea Mundus-Borlova-Armeniș, au asigurat de fapt dezvoltarea activității fabricii de prelucrare a lemnului pe care această societate o deține la Balta Sărată. Prin arendarea drepturilor de exploatare a pădurii Petroasa din hotarul comunei Feneș către Societatea Mundus-Borlova-Armeniș, Comunitatea de avere a contribuit de fapt la aprovizionarea cu materie primă a fabricii Mundus-Balta Sărată. În asemenea condiții cererea primită de Comunitatea de avere din partea Liceului Traian Doda prin care aceasta era solicitată să dispună procurarea de lemn de construcție, brad și stejar în mod gratuit prin fabrica Societății Mundus de la Balta Sărată pentru mobilierul liceului²¹, ne apare cât se poate de firesc.

În afară de participarea financiară prin achiziționarea unor pachete de acțiuni ale unor societăți anonime sau credite bancare din afara graniței, ca de exemplu la Uzinele de Fier și Domeniile din Reșița²², Comunitatea de avere a participat în mod similar și a sprijinit frecvent și o serie de bănci cu sediul în orașul Caransebeș. Este cit se poate de elocvent cazul Băncii Populare din Caransebeș. După ce în cursul anului 1921, Comunitatea de avere a achiziționat un număr de 500 acțiuni în valoare de 50.000 lei ale acestei bănci, motivind că prin operațiunile sale bancare de pînă acum și în urma unei bune conduceri în toate privințele, Banca Populară din localitate trece azi drept cel mai solid institut financiar din granița noastră²³. În anul 1923 Oficiul Economic propune și Comitetul Comunității aprobă achiziționarea unui alt pachet de 1.000 de bucăți de acțiuni la aceeași bancă

¹⁸ Vezi nota 4; Dr. A. Marchescu, *op. cit.*, p. 13.

¹⁹ FAS Caransebeș, fond *Comunitatea de avere*, dos. 40/1923, Procesul verbal al ședinței Comitetului Comunității din 23 august 1923, pct. 207.

²⁰ *Ibidem*, dos. nr. 68/1927, Proces verbal al ședințelor Consiliului de administrație al Comunității de avere din 5—6 și 7 aprilie 1927 pct. 79.

²¹ *Ibidem*, dos. 5/12/D (1935, f. 121).

²² *Ibidem*, dos. 40/1923, Procesul verbal al ședinței Comitetului Comunității din 24 mai 1923, pct. 117.

²³ *Ibidem*, dos. 2/1921, Proces verbal al ședinței Comitetului Comunității din 11. XI. 1921, f. 214—215.

din orașul Caransebeș (sub rezerva aprobării adunării generale a reprezentanților)²⁴.

În același an 1923 Comunitatea de avere va intra în legătură de afaceri financiare și cu banca graniței din același oraș²⁵.

În sfârșit Comunitatea de avere a deținut un rol marcant în dezvoltarea rețelei de învățămînt a orașului Caransebeș, sprijinind și impulsionează permanent activitatea celor mai multe unități de învățămînt existente în această localitate.

Încă din anul 1873, odată cu întemeierea Comunității de avere primul președinte al acesteia, Traian Doda, începe lupta pentru înființarea unui liceu românesc la Caransebeș, asigurînd din partea Comunității de avere suma necesară înființării și întreținerii acestuia în localul fostei școli de matematică. Ministerul Învățămîntului nu este de acord însă cu înființarea unui asemenea liceu românesc.

Deși Traian Doda, nu cedează, continuînd mai departe lupta în dietă și în presă, nu se ajunge de moment la nici un rezultat²⁶.

Le-a fost dat numai urmașilor acestui mare bărbat al graniței să vadă ridicată monumentala clădire a liceului ce avea să poarte în cele din urmă numele său, la construcția căruia Comunitatea de avere a alocat o sumă uriașă (500.000 coroane de aur). Aceeași comunitate avea să se preocupe și de întreținerea unui internat pe lângă Liceul Traian Doda din Caransebeș, destinat întreținerii și adăpostirii unora dintre fiii de grăniceri sau ușurării condițiilor de studiu al acestora²⁷. În acest sens într-un document din anul 1923, al Comunității de avere se specifică că „În vederea ajutoarelor elevilor grăniceri săraci, neprimiți în internat din lipsă de locuri vacante, Comunitatea decide acordarea viptului și educației în internat al unui număr corespunzător de elevi după schimbările înfăptuite în edificiul internatului. Primirea acestor elevi externi se face de către prezidiu, la propunerea Oficiului de Economie și Direcțiunii internatului²⁸”.

Tot așa Comitetul Comunității de avere a ajutat în numeroase ocazii, din punct de vedere financiar, Comitetul școlar al Liceului Traian Doda²⁹, și a acordat ajutoare și lemne atît studenților Școlii Superioare de Silvicultură precum și elevilor de la școala medie silvică din Giurgiu³⁰.

Deasemenea în anul 1921 Comunitatea de avere se angajează să contribuie cu suma de 10.000 lei la alcătuirea fondului necesar ridicării

²⁴ *Ibidem*, dos 40/1923, Ședința Comitetului Comunității din 19 aprilie 1923, pct. 88.

²⁵ *Ibidem*, dos. 40/1923, Procesul verbal al ședinței Comitetului Comunității din 20 septembrie 1923, pct. 231.

²⁶ Dr. A. Marchescu, *op. cit.*, p. 380—387; V. Goian, A. Magda, *op. cit.*, p. 381.

²⁷ FAS Caransebeș, fond *Comunitatea de avere*, dos. 40/1923, Procesul verbal al ședinței Comitetului Comunității din 8 martie 1923.

²⁸ *Ibidem*, dos. 40/1923, Procesul verbal al ședinței Comitetului Comunității din 20 septembrie 1923, pct. 222.

²⁹ *Ibidem*, dos. 40/1923, Procesul verbal al ședinței Comitetului Comunității din 24 mai 1923, pct. 122—124.

³⁰ *Ibidem*, dos. 40/1923, Procesul verbal al ședinței Comitetului Comunității din 23 august 1923, pct. 211.

Liceului General Dragalina³¹. În asemenea condiții este firesc ca din cuvîntul ținut la adunarea generală extraordinară a Comunității de avere din 4 ianuarie 1923, de către președintele acesteia să transpară mîndria pentru realizările deosebite ale Comunității de avere pe plan cultural educativ „Vedem că se înființează un internat pe seama fiilor de grăniceri, se zidește aici în Caransebeș un liceu cum puține erau în întreaga țară, se împart burse pentru copiii împăduriților, se crează un fond de pensiuine cu dispoziții foarte avantajoase îndeosebi pentru anumite funcțiuni și cite altele...“³².

COCĂRȚEU MARIA

LE ROLE DE LA COMMUNAUTÉ DE PROPRIÉTÉ DANS LE DÉVELOPPEMENT DE LA VILLE DE CARANSEBES

(Résumé)

La Communauté de propriété de l'ancien régiment roumain numéro 13 de dats de frontières dans l'indivision, a pris naissance en 1879. Le 18 avril 1879, l'Assemblée régimentaire a noté les premiers statuts de cette Communauté qui ont été approuvés par le Ministère des affaires internes du royaume hongrois le 24 août 1879. Les membres de cette Communauté étaient les habitants des 94 communes existantes sur le territoire de l'ancien régiment roumain numéro 13 de Banat. Le siège permanent était à Caransebeș. Parmi les réalisations les plus importantes de la Communauté on peut citer le monumentale édifice du lycée et l'édifice de l'internat. En 1901 la Communauté a construit le Palais des fonctionnaires de la Communauté de Caransebeș. Elle se preoccupe permanent des travaux de restauration ou de renouvellement des autres immeubles de Caransebeș. La Communauté accorde du bois de construction avec des taxes réduites aux habitants de la frontière qui voulaient construire des habitations à Caransebeș; elle participe avec une somme de 5.000 lei pour acheter une machine nécessaire à l'usine électrique y existante.

La Communauté de propriété n'apas possédé d'entreprises industrielles marquantes, mais elle va faciliter l'apparition, sur le territoire de la ville, de petites entreprises particulières.

Durant les années qui précèdent la première guerre mondiale elle entretient une école de charronnage et des outils agricoles à Caransebeș. La Communauté entretient des relations d'affaires avec la Société Mundus Borlova Armeniș. Elle s'intéresse aussi du fonctionnement de la fabrique de Balta Sărată qui transformait le bois, par l'affermage de la forêt „Pietroasa“ dans les limites du village Feneș. La Communauté aide une série de banques avec le siège a Caransebeș par l'acquisition d'actions. Dans le domaine des écoles la Communauté joue aussi un rôle important. Elle a aidé du point de vue financier le Comité scolaire du Lycée Traian Doda et elle accorde son concours aux étudiantes de l'École Supérieure de Sylviculture. En 1921 la Communauté s'engage à contribuer avec une somme de 10.000 lei pour poser les bases du fond nécessaire à la construction du Lycée Général Dragalina. Entre les deux guerres mondiales la Communauté ralentit son activité pour cesser de soi vers l'année 1950.

³¹ *Ibidem*, dos. 2/1921, f. 59.

³² *Ibidem*, dos 40/1923. Procesul verbal al ședinței adunării generale extraordinare a reprezentanților Comunității de avere din 4 ianuarie 1923.